

Paweł HUDZIK

Akta Wadowic w zasobie Oddziału w Oświęcimiu Archiwum Państwowego w Katowicach

Przystępując do opracowywania artykułu o wadowickich archiwaliach przechowywanych w zasobie istniejącego od 1959 r. oświęcimskiego oddziału archiwum państwowego, należało w pierwszej kolejności odpowiedzieć sobie na podstawowe pytanie odnoszące się do przedmiotu kwerendy, ponieważ odpowiedź na nie warunkowała automatycznie jej zakres. Założono, że poszukiwania będą dotyczyć zarówno archiwaliów¹ miasta Wadowic w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak również instytucji różnego szczebla (regionalnego, powiatowego, gminnego), których siedziba znajdowała się na terenie miasta.

Aby uczynić zadość postawionemu sobie zadaniu związanemu z opisaniem materiałów archiwalnych pozostałych po: instytucjach miejskich, powiatowych czy okręgowych, korporacjach zawodowych, zakładach przemysłowych, bankach, szkołach czy w końcu pojedynczych mieszkańcach Wadowic, wytypowano do zaprezentowania prawie 80 zespołów archiwalnych przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Oświęcimiu. W związku z tak dużą ilością zespołów samo wymienienie ich tytułów, rozmiarów oraz datacji zajęłoby sporo miejsca, a brak chociażby skrótowego wyjaśnienia, co kryje się pod nazwą zespołu, ujemnie wpłynąłby na lekturę. Wobec tego omówiono, zdaniem autora, najciekawsze i najbardziej reprezentatywne archiwalia wytworzone przez działające na terenie Wadowic: organa administracji samorządowej i państwowej różnego szczebla, instytucje wymiaru sprawiedliwości, organizacje społeczne i polityczne, korporacje rzemieślnicze oraz zakłady przemysłowe i usługowe, banki i spółdzielnie oszczędności².

¹ W artykule, choć noszącym tytuł *Akta Wadowic w zasobie Oddziału w Oświęcimiu Archiwum Państwowego w Katowicach*, celowo używa się terminu archiwalia, ponieważ z punktu widzenia archiwistyki dotyczy on nie tylko jednego rodzaju dokumentacji tj. akt (tj. dokumentacja powstała w wyniku działalności aktotwórcy, utrwalona za pomocą pisma na papierze niezależnie od techniki wykonania i formy zewnętrznej), lecz również map, planów, rysunków czy dokumentacji technicznej.

² Zainteresowanych tym, jakie zespoły archiwalne przechowywane w zasobie AP w Katowicach Oddział w Oświęcimiu przydatne są do badań nad historią Wadowic, wypada odesłać na stronę www.archiwa.gov.pl, tam w zakładce baz danych odnaleźć można spis zespołów archiwalnych SEZAM (dla Oddziału w Oświęcimiu przyporządkowano numer archiwum 16).

Datacja „wadowickich” archiwaliów w oświęcimskim archiwum rozpoczyna się od końca wieku XVIII, a najstarsze z nich (1776) to fragmenty księgi przyjęć do cechu ciesielskiego w Wadowicach³. Niewiele młodszy (1824), bardzo ciekawy pod względem wizualnym, jest rejestr składek cechowych na „Msze suchedniowe”⁴. Warto zaznaczyć, że zachowało się sporo XIX-wiecznych archiwaliów cechowych dotyczących tak uczniów (terminatorów), jak i czeladników oraz majstrów, a obejmujących okres całego wieku.

Nie ma, niestety, w zasobie oświęcimskiego archiwum materiałów pochodzących z wczesnego okresu funkcjonowania miasta, a najstarsze zachowane księgi protokołów wadowickiego magistratu datowane są na lata 1834-1844⁵. Do tej najstarszej części archiwaliów, oprócz wyżej wzmiankowanych, należałoby również zaliczyć szczątkową ilość akt sądowych⁶ oraz najstarsze mapy katastralne Wadowic, pochodzące z końca lat czterdziestych XIX w.⁷ Niewiele większa jest baza źródłowa do dziejów miasta i jego mieszkańców z drugiej połowy XIX w. oraz początków XX w. Oprócz niewielkiej ilości akt pozostałych po działalności wadowickiej rady miejskiej i magistratu (m.in. protokoły z posiedzeń, preliminarz wydatków), a także wzmiankowanych akt cechowych, stanowią ją akta (głównie spadkowe i opiekuńcze) c.k. sądów obwodowego oraz powiatowego⁸. Za dopełnienie spraw sądowych, chociażby w sferze prawa własności, można uznać szczątkowe akta wadowickich notariuszy Feliksa Hałacińskiego, Roberta Hana, Karola Hassa, Antoniego Heriadina, Stanisława Krókowski, Teofila Nartowskiego, Józefa Pawlikowskiego, Tadeusza Starzewskiego, Kazimierza Wilczyńskiego⁹. Wspomnieć warto o aktach dotyczących działalności Rady Szkolnej Okręgowej w Wadowicach¹⁰, niestety, w symbolicznej ilości, a także o kilkudziesięciu drukach, plakatach i tzw. materiałach ulotnych¹¹.

Nieco większa ilość materiałów archiwalnych pochodzi z okresu międzywojennego. Jest to zasługa głównie akt wadowickich sądów¹². Po tychże instytucjach wymiaru sprawiedliwości pozostała dosyć znaczna ilość akt spraw cywilnych (spadkowe, opiekuńcze, sporne), akt rejestru handlowego, które są pierwszorzędnym materiałem źródłowym do

³ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Oświęcimiu (dalej: AP Oświęcim), grupa zespołów nr 16/83-87 Cechy miasta Wadowic (dalej: ACW), sygn. 3.

⁴ AP Oświęcim, ACW sygn. 4.

⁵ AP Oświęcim, zespół nr 16/133 Akta miasta Wadowic, sygn.1.

⁶ Zespół z zasobu Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Oświęcimiu (dalej: zespół), nr 16/335.

⁷ Zespół, nr 16/337, nr spisu 30/2000.

⁸ Zespoły, nr 16/374 oraz 16/335.

⁹ Zespoły, nr 16/506, 508, 510- 512, 514, 515, 517.

¹⁰ Zespół, nr 16/450.

¹¹ Wybrane jednostki inwentarzowe z zespołu, nr 16/154.

¹² W okresie międzywojennym w dalszym ciągu działał w Wadowicach Sąd II instancji tj. Sąd Okręgowy (zespół, nr 16/150) oraz Sąd Powiatowy, potem Grodzki (zespoły, nr 16/368, 16/336).

historii przemysłu i handlu, a także rzadko spotykana sprawa karna i to o morderstwo. Podobnie jak z okresu galicyjskiego zachowały się akta wadowickich notariuszy: Władysława Czerwińskiego, Stanisława Flisa, Antoniego Opidowicza, Gustawa Wdówki¹³. Archiwalia samorządowych władz miejskich z tego okresu ograniczają się wyłącznie do 3 planów budowlanych oraz księgi rozchodów funduszy miejskich. Nie lepiej jest z pozostałością po władzach powiatowych reprezentowanych przez szczątkową ilość akt Wydziału Powiatowego w Wadowicach¹⁴. Dostyc unikatowym zespołem archiwalnym, dostarczającym sporo informacji o poborowych, żołnierzach i oficerach z terenu Wadowic, jest Powiatowa Komenda Uzupelnień¹⁵. W okresie międzywojennym istniała w Wadowicach Komunalna Kasa Oszczędności Powiatu Wadowickiego, która swój początek miała w okresie austriackim, a zakończyła działalność po 1945 r.¹⁶ Pozostałe po niej akta to zarówno materiały organizacyjne, jak i dokumentacja dotycząca osób będących członkami Kasy. Tak jak w przypadku okresu wcześniejszego, warto i tu wspomnieć o aktach cechowych, a także plakatach czy ogłoszeniach.

Jeśli chodzi o okres okupacji niemieckiej (1939-1945), oświęcimskie archiwum zaopatrzone jest w bardzo skromną ilość dokumentacji, do której należy zaliczyć: szczątkowe akta Sądu Obwodowego (Amtsgericht Wadowitz)¹⁷ oraz Sądu Okręgowego, 2 jednostki archiwalne dotyczące wodociągów i zakładu energetycznego w zespole *Akta miasta Wadowice* oraz 1 jednostkę archiwalną pozostałą po działalności miejskiego mistrza budowlanego Józefa Schumachera¹⁸.

Największa pod względem ilości i różnorodności zespołów archiwalnych, jednostek inwentarzowych oraz metrażu, jest ta część dokumentacji, która została wytworzona po II wojnie światowej. Jest to zapewne wynikiem świadomych działań z zakresu archiwizacji dokumentacji podejmowanych tak przez aktotwórców, jak i państwową służbę archiwalną, ale również tego, że akta, w odróżnieniu od powstałych wcześniej, nie przeszły pożogi wojennej. W następstwie świadomie prowadzonej polityki archiwalnej najliczniej reprezentowane są akta instytucji, które objęte były tzw. nadzorem archiwalnym, czyli przede wszystkim jednostek administracji państwowej i samorządowej, sądów, prokuratury czy też wybranych podmiotów prawa handlowego.

¹³ Zespoły, nr 16/505, 507, 513, 516.

¹⁴ Zespół, nr 16/452.

¹⁵ Zespół, nr 16/288.

¹⁶ Zespół, nr 16/7.

¹⁷ Zespół, nr 16/369.

¹⁸ Zespół, nr 16/193.

Po działalności jednostek samorządowych stopnia podstawowego (po 1950 r. quasisamorządowych, a od lat 70. państwowych) zachowała się dokumentacja Zarządu Miejskiego i Miejskiej Rady Narodowej (1945-1950), Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (1950-1973), Urzędu Miejskiego i Miejskiej Rady Narodowej (1974-1977) oraz Urzędu Miasta i Gminy i Rady Narodowej Miasta i Gminy w Wadowicach (1977-1990)¹⁹. Po działalności wadowickiej ogólnej administracji powiatowej zachowały się natomiast akta Starostwa Powiatowego oraz Wydziału Powiatowego i Powiatowej Rady Narodowej (1945-1950), Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (1950-1973), Urzędu Powiatowego (1974-1975) oraz Urzędu Rejonowego w Wadowicach²⁰. Archiwalia tych instytucji to przede wszystkim protokoły z posiedzeń ciał kolegialnych (rada, prezydium), budżety i sprawozdania finansowe oraz akta dotyczące całości zagadnień życia społecznego przypisane administracji lokalnej. Wspomnieć należy, że w latach, z których pochodzą akta, były one systematycznie brakowane, zgodnie z obowiązującymi w tej materii przepisami, a do dokumentacji dotyczącej spraw jednostkowych nie przywiązywano takiej wagi, jak do dokumentacji natury ogólnej. Spośród innych zespołów administracji specjalnej warto zwrócić uwagę na akta Państwowego Urzędu Repatriacyjnego Oddziału Powiatowego w Wadowicach²¹, chociażby ze względu na specyfikę dokumentacji dotyczącej przesiedlania ludności z terenów wcielonych do ZSRR po 1945 r.

Podobnie jak dla wcześniejszych okresów w zasobie oświęcimskiego archiwum przechowywane są akta sądowe i prokuratorskie²² (1945-1961), specyfiką swej zawartości nie odbiegające od poprzednich lat. Uzupełnieniem dokumentacji wymiaru sprawiedliwości są akta więzienia w Wadowicach²³. Z okresu powojennego zachowała się również grupa akt, którą można by określić ogólną nazwą: stowarzyszenia, partie i organizacje społeczne. Są to niezbyt duże zespoły akt: Zarządu Powiatowego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Powiatowego, a także Miejskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, Rady Miejsko-Gminnej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, Koła Polskiej Partii Robotniczej przy Starostwie Powiatowym w Wadowicach, Podstawowej Organizacji Partyjnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej przy Starostwie Powiatowym w Wadowicach. Łącznie ta grupa akt zawiera ponad 70 j.i. i zamyka się ramami czasowymi 1945-1989.

¹⁹ Następujące po sobie w sekwencji czasowej zespoły, nr 16/179, 16/135, 16/252, 16/283, 16/310, 16/339.

²⁰ Następujące po sobie w sekwencji czasowej zespoły, nr 16/28-30, 16/251, 16/316.

²¹ Zespół, nr 16/143.

²² Zespoły, nr 16/370, 16/375, 16/376, 16/316.

²³ Zespół, nr 16/137.

Skromnie przedstawia się ilość dokumentacji dotyczącej wadowickiego przemysłu, ponieważ reprezentuje ją 1 zespół Wadowickie Zakłady Przemysłu Terenowego w Wadowicach²⁴. Nieco lepiej jest z aktami banków, a przydatne do badań nad dziejami Wadowic w okresie powojennym mogą być archiwalia działających na terenie miasta: Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Wadowickiego, Banku Spółdzielczego, Powszechnej Kasy Oszczędności i Narodowego Banku Polskiego.

Oczywiście jak i dla wcześniejszych okresów cennym uzupełnieniem dokumentacji aktowej jest zbiór plakatów, ogłoszeń czy druków ulotnych instytucji różnej proweniencji, działających na terenie Wadowic.

Jak na początku zaznaczono, przedmiotem kwerendy objęto prawie 80 zespołów archiwalnych. Gdyby zsumować łączny ich metraż, to obejmowałby ok. ¼ całości zasobu AP Oddział w Oświęcimiu. Te same proporcje można by zastosować do ilości jednostek inwentarzowych. Oczywiście tylko część tych archiwaliów w pełni odnosi się do przedmiotu poszukiwań, który określono jako „miasto Wadowice” w różnych jego aspektach. Siłą rzeczy w tak dużej ilości archiwaliów można odnaleźć bazę źródłową do różnych kwerend tematycznych. W związku z tym, w sposób zapewne subiektywny, przedstawiono tylko najciekawsze elementy, zbioru nazwanego *akta Wadowic*, z nadzieją, że czytelnik sięgnie do archiwaliów, które są chyba najbardziej obiektywnymi świadkami historii.

²⁴ Zespół, nr 16/9.